

Szaniawska, Wanda

Informacja o organizacji i pracach Muzeum Historycznego w Warszawie w latach 1951-1957

Przegląd Historyczny 49/2, 369-376

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

WANDA SZANIAWSKA

Informacja o organizacji i pracach Muzeum Historycznego w Warszawie w latach 1951 – 1957

I. ORGANIZACJA

Muzeum powstało 1 stycznia 1951 z połączenia Centralnego Muzeum Historycznego w Warszawie i Muzeum m. st. Warszawy. Pierwszym dyrektorem obu połączonych muzeów został prof. dr Stanisław A r n o l d. Pod jego kierunkiem dziewięciosobowy wówczas zespół pomocniczych pracowników nauki zbierał materiały do wystaw historycznych w zakresie a) dziejów ruchów społecznych i narodowo-wyzwoleńczych w Polsce; b) dziejów kultury materialnej miast polskich epoki renesansu; c) dziejów Warszawy. Realizację tak pomyślanego programu prac podjął obecny dyrektor Muzeum doc. dr Janusz D u r k o.

Ponieważ organizowanie większych wystaw w przyznanych Muzeum ośmiu kamieniczkach w Rynku Starego Miasta było początkowo niemożliwe, ze względu na odbudowę ich trwającą do lipca r. 1953 (całkowite wykończenie wewnątrz nastąpiło w r. 1954), pracownicy Muzeum często byli delegowani do współpracy przy urządzaniu wystaw poza Muzeum, np.: „Wielki Proletariat“, „Oświecenie w Polsce“, „Odrodzenie w Polsce“.

Równocześnie, w miarę postępowania odbudowy kamieniczek muzealnych, urządzano pokazy i wystawy czasowe, przeważnie o tematyce warszawskiej, we własnych salach wystawowych, których stopniowo przybywało coraz więcej.

Pod koniec 1953 r. przystąpiono do opracowania stałej ekspozycji. Kierując się warszawskim patriotyzmem uznano, że najważniejszym tematem odpowiadającym atmosferze staromiejskiej dzielnicy i wnętrzom mieszczańskich kamienic będą dzieje Warszawy.

Przygotowanie stałej ekspozycji „Dzieje Warszawy X w. — 1955 r.“ otwartej 17 stycznia 1955, spowodowało zmianę początkowo ustalonego programu prac oraz zmianę schematu organizacyjnego Muzeum. Utworzono Działy:

- I — Dziejów Warszawy i Mazowsza X w. — 1655 r.
- II — Dziejów Warszawy 1655—1795 r.
- III — Dziejów Warszawy 1796—1955 r.
- IV — Bibliografii Warszawy.
- V — Naukowo-Oświatowy.
- VI — Zbiory.
- VII — Badań Terenowych (powstał w r. 1957).
- VIII — Ikonograficzny.
- IX — Pracownia Fotograficzna (organizacyjnie powiązana z Dz. Ikonogr.).
- X — Biblioteka.

Ponadto 1 lutego 1957 powstało jako oddział Muzeum Historycznego Muzeum Teatralne, mieszczące się we wschodnim skrzydle Teatru Wielkiego.

W stadium organizacji znajduje się następny oddział Muzeum zajmujący się historią wychodźstwa polskiego.

Prace wymienionych Działów nie ograniczają się jedynie do badań nad dziejami Warszawy, czy do zapoczątkowanych od r. 1957 badań nad Mazowszem. Dodać tu należy opracowanie różnych wybranych zagadnień z historii Polski w związku z organizowanymi wystawami, albo też indywidualnymi zainteresowaniami i badaniami pracowników naukowych.

II. PRACE BADAWCZO-NAUKOWE

Zwrot dokonany w sposobie wystawiennictwa muzealnego, wyrażający się przejściem od ekspozycji w formie gorzej lub lepiej urządzonego magazynu zbiorów do ekspozycji problemowej, zobowiązał pracowników muzealnych do stosowania naukowych metod przy organizowaniu wystaw.

W wypadku Muzeum Historycznego w Warszawie można mówić o samodzielnych, poważniej zaawansowanych pracach badawczych w zakresie dziejów Warszawy oraz zapoczątkowanych pracach nad dziejami Mazowsza, historią teatru polskiego, historią wychodźstwa polskiego, historią rzemiosła polskiego.

Badania nad dziejami Warszawy w latach 1951—1953 ograniczały się do zbierania wiadomości z literatury, rejestracji czasopiśmiennictwa warszawskiego i archiwaliów, a przede wszystkim do gromadzenia warszawianów i wiadomości o nich. Z momentem rozpoczęcia prac nad stałą ekspozycją dziejów Warszawy (koniec r. 1953) podjęto pierwsze fragmentaryczne jeszcze bardzo badania archiwalne. Ze względu na krótki termin wyznaczony na opracowanie scenariusza ekspozycji zaproszono do współpracy wielu pracowników Uniwersytetu Warszawskiego i innych instytucji.

Dopiero w r. 1955, po otwarciu ekspozycji i uporządkowaniu zbieranych w „gorączce wystawowej“ materiałów, przystąpiono do systematycznych badań. Do najważniejszych rezultatów pracy należy zaliczyć zgromadzenie materiałów do bibliografii Warszawy oraz kwereudy archiwalne, których wyniki pozwolą na opracowanie wielu nietkniętych dotąd zagadnień rozwoju miasta.

1) Bibliografia Warszawy opracowywana przez Muzeum jest kontynuacją prac zainicjowanych przez prof. dra St. Arnolda, prowadzonych w r. 1939 w Towarzystwie Miłośników Historii, a po przerwie wojennej w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W r. 1952 zebrane materiały, ok. 25 000 pozycji bibliograficznych, zostały przekazane do Muzeum Historycznego.

Całość wydawnictwa, obliczona na 5 tomów, ok. 25 000 pozycji, obejmie druki zwarte i zawartość ok. 7 000 czasopism warszawskich. Tom I — 10 051 pozycji druków zwartych, wydanych od XVI w. do 1954 r. został oddany do druku do Ossolineum. Obecnie kończą się prace nad przygotowaniem do druku t. II (zawartość czasopism z lat 1944—1954). Podstawą opracowania było ok. 300 czasopism warszawskich, w tym prasa codzienna i czasopisma specjalistyczne. Rozpoczęto także prace nad t. III (zawartość czasopism z lat 1864—1918). Zbibliografowano ok. 50 zasadniczych czasopism. Następne dwa tomy obejmą zawartość czasopism z lat 1918—1944, oraz od XVIII w. do 1864 r.

Należy podkreślić, że oprócz pozycji zakwalifikowanych do druku Muzeum posiada pełną dokumentację bibliograficzną, udostępnianą pracownikom naukowym.

2) **K w e r e n d y a r c h i w a l n e.** Świadomość braków ekspozycji oraz zapoznanie się z możliwościami prac badawczych nad dziejami Warszawy stały się bodźcem podjęcia szczegółowych kwerend archiwalnych do dziejów miasta.

Zależnie od potrzeb badawczych poszczególnych okresów historycznych oraz zasobu źródeł ustalono różne tematy i formy kwerend. Przyjęto także, że w pierwszym etapie zostanie przeprowadzona kwerenda w Archiwum Głównym Akt Dawnych i kilku archiwach kościelnych w Warszawie, następnie w państwowych archiwach w Gdańsku, Poznaniu, Krakowie i Lublinie.

W latach 1955—1957 prowadzono następujące kwerendy:

a) Ekscerpowano najstarsze zachowane księgi sądowe radzieckie i ławnicze Nowej Warszawy z lat 1417—1575. Prace dobiegają końca. Uzyskano ok. 10 000 ekscerptów.

b) Ekscerpowano najstarsze zachowane księgi sądowe Starej Warszawy z lat 1427—1543. Przerobiono księgi radzieckie i część ławniczych; ok. 5 000 ekscerptów.

c) Ekscerpowano księgi radzieckie i ławnicze Starej Warszawy z lat 1601—1625. Prace zapoczątkowane; ok. 700 ekscerptów.

d) Sfotografowano, a częściowo odpisano *in extenso* 2 zachowane księgi przyjęć do prawa miejskiego z lat 1506—1655. Rozpoczęto odpisywanie następnych ksiąg z lat 1671—1806.

e) Zapoczątkowano fotografowanie, a częściowo odpisywanie *in extenso* inwentarzy i testamentów oraz taks i opisów posesji z ksiąg miejskich Starej i Nowej Warszawy z lat 1400—1655, 1670—1698. Sporządzono ok. 600 odpisów i ok. 300 regestrów.

f) Rozpoczęto odpisywanie *in extenso* ksiąg rachunkowych Starej Warszawy z lat 1543—1666. Odpisano 28 ksiąg na 56 zachowanych.

g) Odpisano *in extenso* spisy szosu Starej Warszawy z lat 1579—1620. Pozostałe spisy zostaną sfotografowane.

h) Sporządzono odpisy wszystkich 7 zachowanych ksiąg metrykalnych (śluby i chrzty) parafii św. Jana z lat 1563—1655. Przystąpiono do odpisywania dalszych ksiąg z XVII—XIX w. W tym roku będą także odpisane najstarsze księgi parafii św. Krzyża (1627—1655).

i) Ekscerpowano księgi publik miejskich Starej Warszawy z lat 1669—1703. Prace na ukończeniu, ok. 1 000 zapisów.

j) Przeprowadzono kwerendę materiałów do zagadnienia pierwszych mennic warszawskich — księgi miejskie, Metryka Koronna.

k) Sporządzono odpisy z kartoteki Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie regestrów dokumentów pergaminowych i papierowych dotyczących Warszawy 1376—1795 r. — ok. 400 pozycji. Niektóre dokumenty, przede wszystkim statuty cechowe zostały sfotografowane.

l) Rozpoczęto rejestrowanie akt dotyczących Warszawy, znajdujących się w aktach notarialnych kancelarii warszawskich z lat 1801—1831. Przerobiono ok. 50% materiałów uzyskując ok. 4 000 regestrów.

ł) Rozpoczęto kwerendę do dziejów rzemiosła, handlu i przemysłu warszawskiego lat 1801—1831 — na podstawie akt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, Komisji Spraw Wewnętrznych, Akt Spraw Rady Stanu i Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego.

Przy planowaniu kwerend uwzględniono prace prowadzone przez instytucje oraz indywidualnych badaczy.

Wielką pomocą przy organizowaniu kwerend był życzliwy stosunek Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych oraz Dyrekcji i Pracowników Archiwum Głównego Akt Dawnych i Wojewódzkiego Archiwum Państwowego, wyrażający się w udzielaniu informacji o zasobach archiwaliów i ułatwieniach natury organizacyjno-technicznej.

3) Pierwsze podsumowania i tematy opracowań. Pierwszy etap prac, ogromnie pracochłonny — to opracowanie na podstawie wymienionych kwerend kartotek osobowych i rzeczowych. Muzeum opracowało swój system kartotek, uwzględniając postulaty i doświadczenia osób pracujących nad analogicznymi zagadnieniami.

Tematem pracy zespołowej Muzeum mającym najbogatszą dokumentację jest problem struktury ludnościowej Warszawy w latach 1400—1655. Pochodzenie etnicznej ludności odtwarzane jest na podstawie przesłanek zawartych w zapisach przyjęć do prawa miejskiego, w księgach metrykalnych oraz przesłanek rozproszonych w różnych księgach miejskich. Już na podstawie badań wstępnych można stwierdzić, że ludność napływająca do Warszawy XV—XVI w. to przede wszystkim chłopci z okolicznych wsi, z całego Mazowsza, następnie mieszczanie miast mazowieckich, wreszcie ludność wsi i miast napływająca z Małopolski i Pomorza.

Z problemem napływu ludności wiąże się sprawa oznaczenia, w jakim procencie ludność napływająca do Warszawy jest ludnością samodzielną lub niesamodzielną gospodarczo. Uzyskanie proporcji liczbowych w tym zakresie, uzupełnione wynikami analizy odpowiadającej na pytanie, jaki procent napływającej ludności osiada na stałe, ułatwi odtworzenie roli produkcyjnej i handlowej miasta.

Analogicznie do metody ustalenia pochodzenia ludności przebiegają prace nad zagadnieniem struktury zawodowej i społecznej, oparte na podobnej bazie źródłowej, obejmującej prócz tego spisy szosów, księgi rachunkowe miasta, inwentarze, testamenty. Przy analizowaniu tych zagadnień stwierdzono, że stosunkowo nieznaczny procent danych o zawodzie spełnia tylko rolę nazwiska, faktyczny zawód albo nie jest podany, albo też wynika z występującego czasami drugiego określenia zawodu. Stąd też trzeba uważniej zbadać występowanie podwójnych określeń zawodu, np. *Joannes sutor pictor* czy *pellio carnifex Wąchala Stanislaus*, biorąc pod uwagę także to, że jedna osoba mogła uprawiać dwa zawody, zwłaszcza jeżeli łączyły się one z sezonowością pracy.

Szczególnie cennym źródłem określającym przenikanie chłopów i szlachty w skład ludności miejskiej są księgi metrykalne i księgi przyjęć do prawa miejskiego. W wypadku tych drugich należy zaznaczyć, że zachowane dla Warszawy dla lat 1506—1655, nie odzwierciedlają one całego napływu ludności do miasta, nawet samodzielnego gospodarczo. Badania nad migracją ludności muszą być uzupełniane szczegółową analizą innych źródeł.

W świetle opracowanych materiałów wyraźnie występuje zjawisko osiedlania się w Nowej Warszawie uboższej ludności chłopskiej, w Starej Warszawie zaś — bogatszych chłopów, sołtysów pobliskich wsi oraz drobnej szlachty. Czasami przy określeniach *nobilis* występują określenia co ostatnich zawodów: *sutor*, *piscator*. Częstsze jest jednak zjawisko występowania nazwisk szlacheckich obok zawodu z grupy rzemiosł artystycznych, lub zawodu określającego urzędnika miejskiego (*pisarz*, *syndyk*). Z czasem określenie *nobilis* zanika, ustępując miejsca nazwie *famatus*, czy *honestus*, czasami też występuje łącznie *nobilis ac famatus*.

Do innej grupy prac wiążących się z zagadnieniem struktury społecznej należy sprawa awansu społecznego mieszczaństwa oraz osiedlania się w mieście bogatej

szlachty i magnaterii, którą do miasta przyciągają interesy, lub pełnione urzędy. Wykazano stosunkowo duży procent małżeństw mieszczańsko-chłopskich, zmniejszający się w XVII w. oraz wzrastający od poł. XVI w. procent małżeństw szlachecko-mieszczańskich.

Na podstawie analizy przede wszystkim lustracji, szosów i transakcji nieruchomości ustala się strukturę majątkową ludności.

Prowadzi się również prace nad odtworzeniem zabudowy miasta, co po skontrolowaniu ze współczynnikami demograficznymi umożliwi obliczanie wielkości zaludnienia Warszawy.

Podobne badania do prowadzonych dla lat 1400—1666 zostały podjęte dla okresów późniejszych.

Równocześnie z badaniami nad ludnością gromadzi się źródła do dziejów organizacji, gospodarki i finansów miasta w okresie XIV—XVII w.

Specjalną uwagę zwrócono na I połowę XIV w. Wobec braku źródeł warszawskich sięgnięto do archiwów w Toruniu i Gdańsku. Już pierwsze poszukiwania wskazały na szczególną wartość akt miasta Torunia, skąd Warszawa otrzymywała pouczenia prawne.

Na marginesie wzmiankowanych prac powstały artykuły i zbiory źródeł oddane lub przygotowywane do druku:

- a) „Ludność Nowej Warszawy w latach 1417—1527“.
- b) „Rzemiosła artystyczne i budowlane Warszawy w latach 1417—1525“ (studium i materiały źródłowe).
- c) „Kryteria podziału i definicje grup społeczeństwa miejskiego w epoce feudalizmu. Na marginesie badań nad tumultem warszawskim w 1525 r.“.
- d) „Tumult warszawski w 1525 r. Przyczyny i przebieg.“
- e) „Przyjęcia do prawa miejskiego w Warszawie w latach 1525—1655.“
- f) „Ludność i zabudowa miasta Nowej Warszawy w latach 1525—1575.“
- g) „Materiały do dziejów złotnictwa warszawskiego 1525—1655.“
- h) „Udział Warszawy w handlu wiślanym w XVI w.“
- i) „Historia jurydyki Walicowa w XVIII—XIX w“.
- j) „Udział rzemiosła warszawskiego w powstaniu 1794 r.“
- k) „Materiały do dziejów budownictwa warszawskiego 1543—1666. Na podstawie ksiąg rachunkowych.“
- l) „Przemiany gospodarczo-społeczne wsi podwarszawskich“ (tytuł roboczy).
- ł) Artykułiki do „Słownika Biograficznego“ — życiorysy mieszkańców Warszawy.

Badania nad dziejami Mazowsza, dopiero zapoczątkowane, wiążą się ściśle z potrzebami ekspozycji.

Dotychczasowa ekspozycja dziejów Warszawy okresu X w. — r. 1655 zostanie zasadniczo przebudowana. Rozwój miasta będzie przedstawiony na tle rozwoju Mazowsza oraz kontaktów z innymi miastami. W br. opracuje się dokumentację do okresu od X w. do I poł. wieku XV.

Prace rozpoczęto od przerobienia publikowanych źródeł do dziejów Mazowsza, planując w przyszłości ścisłą współpracę z instytutami PAN i zainteresowanymi Mazowszem badaczami.

Przystąpiono do opracowania dokumentacji dla podjęcia badań terenowych w zakresie rozwoju przestrzennego miast mazowieckich: Mławy, Przasnysza, Zakroczymia. Zbiera się także dokumentację do podjęcia badań terenowych typu etnograficznego, przede wszystkim do zagadnienia tkactwa na Mazowszu i ubioru ludowego (strój okolic Wilanowa).

Do bardziej zaawansowanych należą prace nad ustaleniem roli handlowej miast mazowieckich, udziału ich w handlu wiślanym oraz nad zagadnieniem zasięgu wpływów gospodarczych poszczególnych miast mazowieckich.

Wyniki prac nad dziejami Warszawy i Mazowsza dyskutowane są w Muzeum na seminarium historii Mazowsza prowadzonym przez prof. dra St. Herbsta od r. 1957.

Badania nad dziejami rzemiosła polskiego, podjęte w r. 1953, mają charakter typowych prac muzealnych, wiążących się z naukową inwentaryzacją zabytków cechowych, znajdujących się w muzeach, cechach, archiwach. Inwentaryzacja obejmuje zabytki w zakresie kultury materialnej i w zakresie archiwaliów.

Na podstawie ankiety opracowano kartotekę rejestracyjną zabytków znajdujących się w cechach. Obejmuje ona ok. 1200 zabytków kultury materialnej oraz ok. 2500 archiwaliów. W następnym etapie prac zostaną sporządzone przy współpracy innych muzeów i archiwów naukowe opisy zarejestrowanych zabytków.

Równocześnie zostaną skatalogowane zabytki cechowe pozostające w posiadaniu muzeów państwowych, jak też muzeów diecezjalnych i PTTK. Wyniki tych akcji będą publikowane w formie katalogów.

Muzeum wspólnie ze Związkiem Izb Rzemieślniczych podjęło starania mające na celu przygotowanie seryjnego wydawnictwa popularno-naukowego i pryncyparskiego z zakresu dziejów rzemiosła polskiego. Projektowane wydawnictwa nie kolidowałyby z istniejącymi już „Studiami i materiałami do dziejów rzemiosła“ ze względu na odmienny charakter publikacji, wynikający z powiązania ich z muzealnym warsztatem pracy.

Badania nad historią teatru polskiego prowadzi od r. 1957 Muzeum Teatralne. Podjęte prace uzależniane są potrzebami przygotowywanej ekspozycji historii teatru polskiego. Zadaniem Muzeum będzie ukazanie rozwoju teatru polskiego w powiązaniu z życiem kraju.

Teatrologia polska, będąca dyscypliną młodą, posiada jeszcze liczne luki, co powoduje konieczność wypracowania przez Muzeum własnych poglądów w odniesieniu do mniej zbadanych okresów, choćby w postaci tez roboczych. Należy m.in. opracować periodyzację dziejów teatru w Polsce od czasów najdawniejszych do współczesnych. Zarys tej periodyzacji został już przez Muzeum Teatralne częściowo opracowany na podstawie badań Zakładu Historii i Teorii Teatru w ramach Państwowego Instytutu Sztuki.

Wśród prac przygotowawczych najważniejszym zagadnieniem jest zgromadzenie zabytków teatralnych i wiadomości o nich. Przeprowadza się obecnie inwentaryzację obiektów teatralnych w muzeach polskich, gromadzi zbiory. Projektuje się także opracowanie eksponatów zastępczych — modeli, makiet ilustrujących np. postęp w budownictwie teatralnym i wyposażeniu sceny.

Badania nad historią wychodźstwa polskiego zostały włączone do prac Muzeum Historycznego w sposób dosyć przypadkowy, ale równocześnie szczęśliwy. Badania te od r. 1952 były prowadzone w Muzeum Kultur Ludowych pod kierunkiem dyr. Jana Żołąna-Manugiewicza. W r. 1955 Dział ten wraz z księgozbiorem, kartotekami i innymi materiałami przeniesiony został do Muzeum Historycznego. Kustoszu tego działu kontynuuje badania w bardzo skromnym zakresie, ze względu na jednoosobowość tego działu i brak finansów na prace zlecone. Niemniej do tematyki prac prowadzonych od r. 1952 nad wychodźstwem w USA, we Francji i na Syberii doszło nowe zagadnienie — historia Polaków w Szwajcarii oraz historia Muzeum Polskiego w Rapperswilu.

Materiały ikonograficzne i prace nad wybranymi zagadnieniami z historii sztuki. Podstawowym materiałem pomocniczym w organizowaniu każdej wystawy są kartoteki ikonograficzne opracowywane przez każdy z działów Muzeum. Do ciekawszych zespołów w kartotekach ikonograficznych należą: varsaviana, kartoteka do historii „Wielkiego Proletariatu” i ruchów robotniczych w Warszawie, kartoteka do historii teatru polskiego.

Wobec bardzo nielicznej grupy historyków sztuki pracujących w Muzeum Historycznym nie podjęto większych samodzielnych badań, ograniczając się na razie do prac o charakterze katalogowym oraz prac przyczynkowych. Należy do nich zaliczyć:

- a) „Widoki dawnej Warszawy.” Katalog rycin XVII—XVIII w. wzorowanych na panoramie I. E. Dahlberga. Ukaże się w 1958 r.
- b) „Malarstwo warszawskie XIX wieku w zbiorach Muzeum”, wyd. w 1957 r.
- c) „Warszawa w obrazach Aleksandra Majerskiego”, oddana do druku.
- d) „Z dziejów kolekcjonerstwa varsavianów”, przygotowana do druku.
- e) „Przyczynek do dziejów organizacji Gabinetu Rycin UW”, oddana do druku. W br. zapoczątkowano prace nad grafiką warszawską.

Pod kierunkiem prof. dr. Tomkiewicza opracowuje się także zagadnienie malarstwa warszawskiego w XIV—XVII w. ze szczególnym uwzględnieniem mecenatu mieszczańskiego, wykorzystując — obok nielicznych zabytków — w szerokim zakresie archiwalia.

Przystosowanie wyników badań do potrzeb ekspozycji jest specyfiką pracy muzealnej, wymagającą często żmudnych dodatkowych prac dokumentacyjnych, szczególnie dla wykonania makiet, modeli, rekonstrukcji wnętrz. Do ciekawszych osiągnięć należy zaliczyć:

- a) makietę miasta Starej i Nowej Warszawy z końca XVIII w. opracowaną na podstawie archiwaliów i ikonografii;
- b) model pałacu Jana Andrzeja Morsztyna, zbudowanego pod koniec XVII wieku wg projektu Tylmana z Gammern. Dokumentację przygotował mgr inż. arch. Zdzisław Bieniecki wykorzystując materiały znajdujące się w Polsce i wyniki ostatnio przeprowadzonych poszukiwań w Dreźnie;
- c) rekonstrukcję wnętrza warsztatu złotniczego z I poł. XVII w.

Wyniki badań prowadzonych w latach 1956—1957 stanowią już dzisiaj podstawę do wprowadzenia dużych zmian i uzupełnień ekspozycji. Między innymi:

- a) przeprowadzono zmianę ekspozycji dziejów Warszawy lat 1939—1946. Oprócz modeli, pamiątek, militariów, bogatej dokumentacji historycznej (ulotki, afisze, prasa, korespondencja) znajdują się tu mapy ujmujące syntetycznie niektóre zagadnienia: akcje zbrojne na terenie Warszawy w okresie okupacji hitlerowskiej, mapy przebiegu działań zbrojnych w czasie powstania warszawskiego itp.

- b) zebrano dokumentację do odtworzenia zabudowy miasta Nowej Warszawy w trzech przekrojach 1510, 1543 — przed pożarem 1565 r., z zaznaczeniem charakteru gospodarczo-społecznego poszczególnych posesji. Zebrana dokumentacja jest podstawą do wykonania planu zabudowy. Tylko w wypadku kilku posesji istnieje możliwość pokazania zabudowy w formie modelu.

- c) przygotowano materiały do sporządzenia graficznych tabel — wykazów imiennych rady i ławy warszawskiej w latach 1417—1655 z podaniem zawodu i majątku nieruchomego.

- d) opracowano tabele ilustrujące udział Warszawy i innych miast mazowieckich w handlu wiślanym w XVI w.

e) opracowano bruliony map ilustrujących zagadnienie kontaktów Nowej Warszawy z jej najbliższym zapleczem, Mazowszem i miastami polskimi w latach 1417—1575 (kontakty handlowe, kulturalne, kierunki migracyjne).

Gromadzenie zbiorów jest dla nowo tworzonych placówek zadaniem szczególnie trudnym. Trzeba z zalem podkreślić, że zdobyte w ciągu kilku lat zbiory muzealne mają bardzo wyraźne piętno przypadkowości. Powstały on w dużym stopniu w wyniku życzliwej, koleżeńkiej pomocy innych muzeów, przede wszystkim Muzeów Narodowych w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Muzeum Diecezjalnego w Płocku, Rady Odbudowy Kościołów Warszawskich oraz dzięki zdeponowaniu dużej ilości zabytków z prac wykopaliskowych prowadzonych przez Komisję Badań Dawnej Warszawy oraz Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

Zbiory Muzeum wyrażają się obecnie cyfrą ok. 5 500 oryginalnych zabytków i eksponatów zastępczych, w tym ponad 2 000 zbiorów własnych. Najliczniejszą grupę stanowią warsawiana: malarstwo XVI—XX w., grafika XVI—XX w., zabytki rzemiosła, szczególnie ceramika XIV—XV w., wyroby kowalskie, złotnicze. W grupie poloników najciekawsze zabytki to biżuteria i pamiątki z okresu powstań narodowych 1831, 1863, duży zbiór chorągwi cechowych i obrazy Aleksandra Sochaczewskiego o tematyce powstańczej przekazane przez ZSRR.

Zwiększanie zbiorów odbywa się nie tylko drogą zakupów, ale w dużej mierze, szczególnie dla wcześniejszych okresów, dzięki badaniom terenowym różnych instytucji naukowych i rozpoczynającym się badaniom własnym.

Ostatni odcinek prac Muzeum — to prace oświatowe, których przedmiotem jest popularyzacja dziejów Warszawy i propaganda Muzeum. Wśród wielu form pracy oświatowej prowadzonej przez Muzeum (oprowadzanie, wykłady, odczyty, organizowanie popularnych wystaw czasowych) należy podkreślić utworzenie Gabinetu Szkolnego, w którym odbywają się seminaria z historii Warszawy i historii miast polskich prowadzone przez naukowo-oświatowych pracowników Muzeum. W pewnym związku z Gabinetem Szkolnym pozostają urządzone co miesiąc konferencje nauczycielskie omawiające program i metody pracy oświatowej Muzeum z młodzieżą szkolną.